

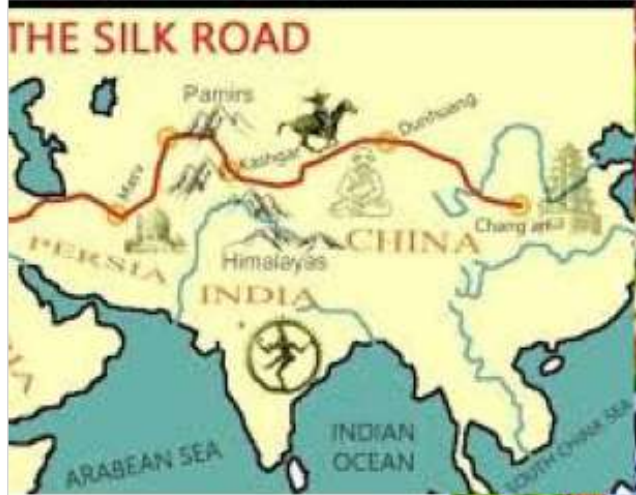
МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҲ

Илимий-методикалық журнал

№ 4/2 2025

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2025

5-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы ғуўалық берилген.*

Нөкис

5-сан 2025

сентябрь-октябрь

Қарақалпақстан Республикасы мектепке шекемги хәм мектеп билимлендириўи
министрлиги, Қары Ниязий атындағы Тәрбия педагогикасы миллий институты
Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Асқарбай НИЯЗОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Сабит НУРЖАНОВ
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ	Захия НАРИМБЕТОВА
Сапардурды АБАЕВ	Хушбоқ НОРБҰТАЕВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ	Ойниса МУСУРМОНОВА
Хайрулла АЛЯМИНОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Мавлюда АЧИЛОВА	Сафо МАТЧОН
Азизжан АБДАЗИМОВ	Шуқурилло МАРДОНОВ
Шухрат АБДУЛЛАЕВ	Абдулхамид МИРЗАЕВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Шахло МИРЗАЕВА
Злийха ОРАЗЫМБЕТОВА	Дармонжон МАХМУДОВА
Мансурбек ОНГАРОВ	Абдимурат ЕСЕМУРАТОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Даулетназар СЕЙИТКАСЫМОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Раёно ОРИПОВА
Марифжон АХМЕДОВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Гулзабира БАБАШЕВА	Норим РАХМАНОВ
Ўмида БАҲАДИРОВА	Мукаддас РАХМАНОВА
Фархад БАБАШЕВ	Светлана СМІРНОВА (Москва, Россия)
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Тажибай САПАРБАЕВ
Гулбахар БЕКИМБЕТОВА	Мухаббат САЛАЕВА
Комил ГУЛЯМОВ	Гўзал СОДИҚОВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Улбосын СЕЙТЖАНОВА
Асқар ДЖУМАШЕВ	Айдын СУЛТАНОВА
Дилдора ДАВРОНОВА	Амина ТЕМИРБЕКОВА
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Нурзода ТОШЕВА
Масуда ЗАЙНИТДИНОВА	Қуанишбек ТУРЕКЕЕВ
Алишер ЖУМАНОВ	Тажибай УТЕБАЕВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Айсүлу ЖАНАБЕРГЕНОВА	Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Холбой ИБРАГИМОВ	Амангелди ҚАМАЛОВ
Шохида ИСТАМОВА	Тажикал КУДАЙБЕРГЕНОВА
ВОХИД КАРАЕВ	Ойбахор ШАМИЕВА
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)	Ризамат ШОДИЕВ
Сарсенбай КАЗАХБАЕВ	Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Мохира КУВВАТОВА	Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Комилжон ҚАРИМОВ	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Джавдод ПҰЛАТОВ	Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Барлықбай ПРЕНОВ	Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Пердебай НАЖИМОВ	Гавхар ЭШЧАНОВА
Искендер НАЖИМОВ	Қонысбай ЮСУПОВ
	Гулара ЮСУПОВА

Jumasheva G.X., Bisenova D.A. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilar bilan pedagogik diagnostik faoliyatni tashkil etish vositalarining nazariy asoslari	286
Jumasheva G.X., Kamalova S.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq madaniyatini shakllantirishning nazariy asoslari	291

ТАСВИРИЙ САЪНАТ

Уразимова Т.В. Эмелий-безеў өнер түрлери талабалардың көркем дөретиўшилик қәбилетлериниң тийкары сыпатында	296
---	-----

СОЦИАЛЛЫҚ ПЕДАГОГИКА

Saparbayeva G.A. Pedagog- tárbiyashiniń kásiplik kompetentligin rawajlandiriwda metodikalıq xızmettiń roli	303
Berdimurodova M.A. Umumta'lim maktablarining boshqaruv faoliyatida marketing xızmatlarini tashkil etish	308
Ximmataliyev D.O., Eshbekova G. X. Xorijiy tillarni o'rgatishdagi ilk tarixiy metodning yaralishi va amaliy tavsiyalar	317
Ximmataliev D.O., Omonova N.P. Uzlüksiz inklüziv ta'limni tashkil etishning ilmiy-nazariy asoslari	325
Bekmuratov A.K. Akmeologik va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarni integratsiyalash orqali bo'lajak o'qituvchilarda prognozlash ko'nikmalarini rivojlantirish	334
Gayupova S.X. Pedagogik ta'limni modernizatsiyalashda innovatsion klaster modelining nazariy, amaliy va strategik ahamiyati	341
Rasulov A.N. Oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonida talabalarning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishning zarurligi va imkoniyatlari	350
Kaxramonova Sh.X. O'qituvchi kasbi nufuzini oshirish va uni rag'batlantirishning imkoniyatlari	354
Tursunaliyeva G. O'quvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish bosqichlari	360
To'liqinova F.A. Maktabgacha ta'lim tizimining ilmiy va amaliy metodologik asoslari	365
Primqulova A.M. Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish: O'zbekiston uchun yangi imkoniyatlar	369
Kuralova A.G. Tashqi mehnat migratsiyasining iqtisodiy o'sishga ta'siri va ichki mehnat bozori bilan o'zaro bog'liqligi	374
Xujakulov A. K. Texnik yo'nalishlarning bo'lajak bakalavrlarida gipotetik tafakkurni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari	379
Sultanov X.E. Pedagogika oliy ta'lim muasasalarida badiiy ta'limni klaster usulida integratsiyalash imkoniyatlari	388
Umarova Sh.B. Sharq mutafakkirlarining axloqiy qarashlarini ta'lim jarayonida qo'llash imkoniyatlari	395
Rajabova M. Alohida ehtiyojli bolalarning nutqini rivojlantirishda fonetik ritmika texnologiyasining tamoyil va usullarining o'ziga xoligi	400
Safiyeva M.A. Inklüziv ta'limda pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish: muammolar va innovatsion yondashuvlar	407
Qodirova F.U. Inklüziv ta'lim jarayonida axloqiy qadriyatlar va tolerantlikni shakllantirishning pedagogik asoslari	413
Raimdjanova G.B. O'zbekistonda psixologlari tadqiqotlarida to'liq va noto'liq oila fenomenining o'rganilishi	418
Abduxobova A.O., Raimdjanov M.T. Psixoanalitik tadqiqotlar doirasida onalik hodisasining o'rganilishi	425
Qodirov I. Talabalarning g'oyaviy-mafkuraviy kompetentligini rivojlantirish tuzilmasi va komponentlari	431

UZLUKSIZ INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Ximmataliev D.O.

*Pedagogika fanlari doktori, professor, Pedagogika fakulteti,
Chirchiq davlat universiteti*

Omonova N.P.

O'qituvchi. Pedagogika fakulteti, Chirchiq davlat universiteti

Tayanch so'zlar: uzluksiz inklyuziv ta'lim, qulaylik, pedagogik nazariyalar, ta'lim islohotlari, inklyuziv ta'lim muhiti.

Ключевые слова: непрерывное инклюзивное образование, доступность, педагогические теории, образовательные реформы, инклюзивная образовательная среда.

Key words: continuous inclusive education, accessibility, pedagogical theories, educational reforms, inclusive educational environment.

РЕЗЮМЕ:

Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning ilmiy va nazariy asoslari tahlil qilinadi hamda uning uzluksizligi, ta'limning barcha bosqichlarida inklyuziv yondashuvni joriy etish zarurligi ta'kidlanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishda asosiy tamoyillar, pedagogik modelllar va psixologik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Mazkur tamoyillar inklyuziv ta'lim bo'yicha jahon tajribasi, shuningdek, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar va loyihalar kontekstida o'rganiladi. Ayniqsa, huquqiy bazani takomillashtirish, o'quv dasturlarini moslashtirish va pedagoglarni tayyorlash bo'yicha chora-tadbirlar muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijasida inklyuziv ta'limni rivojlantirishga oid muhim tavsiyalar ilgari suriladi. Inklyuziv ta'lim jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ta'lim tizimida uzluksiz islohotlarni olib borish, yangi texnologiyalarni joriy etish hamda inklyuziv usullarni amaliyotda keng qo'llash zarurligi ko'rsatib o'tilgan. Maqolada nafaqat nazariy asoslar yoritilgan, balki ularning real ta'lim muhitida qo'llanish imkoniyatlari ham tahlil qilingan. O'zbekiston sharoitida olib borilgan tahlillar ushbu jarayonni milliy xususiyatlar bilan uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatadi.

РЕЗЮМЕ:

В данной статье анализируются научно-теоретические основы инклюзивного образования, подчеркивается его преемственность, необходимость внедрения инклюзивного подхода на всех этапах обучения. Результаты исследования показывают, что основные принципы, педагогические модели и психологические подходы важны в эффективной организации инклюзивного образования. Эти принципы изучаются в контексте мирового опыта инклюзивного образования, а также реформ и проектов, реализуемых в Узбекистане. В частности, важную роль играют меры по совершенствованию правовой базы, адаптации учебных программ

и подготовке учителей. В исследовании выдвигаются важные рекомендации по развитию инклюзивного образования. Для успешной реализации процесса инклюзивного образования необходимо проводить непрерывные реформы в системе образования, внедрять новые технологии и широко использовать инклюзивные методы на практике. В статье не только рассматриваются теоретические основы, но и анализируется их применение в реальной образовательной среде. Проведенный в условиях Узбекистана анализ показывает необходимость гармонизации этого процесса с национальными особенностями.

SUMMARY:

This article analyzes the scientific and theoretical foundations of inclusive education, emphasizing its continuity and the need to implement an inclusive approach at all stages of education. The study's results demonstrate that key principles, pedagogical models, and psychological approaches are essential for the effective organization of inclusive education. These principles are examined in the context of global inclusive education experience, as well as reforms and projects implemented in Uzbekistan. In particular, measures to improve the legal framework, adapt curricula, and train teachers play a significant role. The study puts forward important recommendations for the development of inclusive education. Successful implementation of inclusive education requires continuous reforms in the education system, the introduction of new technologies, and the widespread use of inclusive methods in practice. The article not only examines the theoretical foundations but also analyzes their application in the real-world educational environment. The analysis conducted in the context of Uzbekistan demonstrates the need to harmonize this process with national characteristics.

Kirish. Inklyuziv ta'lim bugungi kunda jahon ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy paradigmasi sifatida e'tirof etilmoqda. Uning bosh maqsadi — har bir o'quvchining individual imkoniyatlari, ijtimoiy kelib chiqishi yoki jismoniy holatidan qat'i nazar, teng ta'lim olish huquqini ta'minlashdir. Bu yondashuv ijtimoiy adolat, inson huquqlari va insoniy xilma-xillikni taraqqiyotning ajralmas tarkibiy qismi sifatida tan olish tamoyillariga asoslanadi. So'nggi yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslar qator davlatlarda, jumladan O'zbekistonda ham, chuqur qonunchilik islohotlari va siyosiy qarorlar orqali amalga oshirilmoqda.

2023-yil aprel oyida O'zbekiston Respublikasida o'tkazilgan konstitutsiyaviy referendum mamlakatning inklyuziv ta'limga nisbatan davlat siyosatini mustahkamlashda muhim bosqich bo'ldi. Referendum yakunlariga ko'ra, saylovchilarning 90 foizdan ortig'i davlatning inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlashini ta'minlovchi o'zgartirishlarni ma'qulladi. Mazkur o'zgartirishlarda bepul umumiy o'rta ta'lim olish huquqi konstitutsiyaviy darajada kafolatlanib, "maxsus ta'limga muhtoj va individual imkoniyatlarga ega bolalar uchun ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim va tarbiya tashkil etilishi lozim"ligi alohida belgilab qo'yildi. Ushbu norma O'zbekistonning ta'lim tizimini xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish va barcha bolalar, jumladan nogironligi bo'lgan shaxslar uchun sifatli ta'limga teng imkoniyat yaratish yo'lidagi qat'iy intilishini namoyon etadi. Biroq, mazkur sohadagi yutuqlarga

qaramasdan, inklyuziv ta'limni amaliyotga tatbiq etish jarayonida bir qator tizimli va tashkiliy muammolar mavjud. Eng avvalo, ta'lim muassasalari hamda pedagogik kadrlarning turli o'quv ehtiyojlariga javob berishdagi tayyorgarlik darajasi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mavjud normativ-huquqiy baza yetarlicha ishlab chiqilgan bo'lsa-da, o'qituvchilarning inklyuziv pedagogika bo'yicha amaliy kompetensiyalarini oshirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, nogironlik va inklyuziyaga nisbatan jamiyatda mavjud ijtimoiy stereotiplarni bartaraf etish, bag'rikenglik va o'zaro hurmat muhitini shakllantirish ham inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda nogironligi bo'lgan bolalarning sezilarli qismi hali ham umumta'lim muassasalariga qamrab olinmagan. Ushbu tafovutni bartaraf etish uchun ta'lim infratuzilmasini moslashtirish, o'quv dasturlarini inklyuzivlik tamoyillari asosida qayta ishlab chiqish, hamda maqsadli o'qituvchi tayyorlash va qayta tayyorlash dasturlarini joriy etish zarur. Shu bilan bir qatorda, inklyuziv ta'limni rivojlantirishda davlat organlari, nodavlat tashkilotlar va xalqaro hamkorlar o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish, resurs va tajriba almashinuvini kuchaytirish alohida ahamiyatga ega.

Mazkur maqolada uzluksiz inklyuziv ta'limni tashkil etishning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ilg'or xorijiy tajribalar O'zbekistonning ijtimoiy-madaniy va huquqiy konteksti doirasida ko'rib chiqilib, inklyuziv ta'limni ta'lim tizimining barcha bosqichlariga samarali integratsiya qilish yo'llari aniqlanadi. Mavjud pedagogik modelllar va konseptual yondashuvlar tanqidiy tahlil qilinib, maqola adolat, qulaylik va individual yondashuv tamoyillariga asoslangan inklyuziv ta'lim muhitini shakllantirish bo'yicha ilmiy-nazariy asoslarni boyitishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi

Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi so'nggi o'n yilliklarda global miqyosda keng muhokama etilib, ta'lim tizimining barqaror rivojlanishida hal qiluvchi omil sifatida qaralmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, YUNESKO va boshqa xalqaro institutlarning hujjatlarida inklyuziv ta'lim ijtimoiy adolat, inson huquqlari va barqaror taraqqiyot maqsadlarining muhim tarkibiy qismi sifatida e'tirof etilgan. Xususan, **1994-yilgi Salamanka deklaratsiyasida** barcha bolalarga, shu jumladan nogironligi bo'lgan shaxslarga, umumta'lim muassasalarida sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratish zarurligi ta'kidlangan. Shuningdek, **BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi**

(2006) inklyuziv ta'limni har bir insonning ajralmas huquqi sifatida belgilab berdi.

Xalqaro miqyosda olib borilgan tadqiqotlar (Ainscow, Booth, Dyson, 2019; Florian, 2015) inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati, eng avvalo, pedagogik jarayonning moslashuvchanligi, o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimining samaradorligiga bog'liqligini ko'rsatadi. Inklyuziv ta'limni joriy etishda **pedagogik modellar** va **psixologik yondashuvlar** muhim o'rin tutadi. Shu jumladan, Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi, *Bronfenbrenner*ning "ekologik tizimlar nazariyasi" va Banduraning "ijtimoiy o'rganish nazariyasi" inklyuziv ta'limni tashkil etishning nazariy asosini yaratadi.

Ilmiy adabiyotlarda inklyuziv ta'limning uzluksizlik tamoyili alohida e'tiborga olinadi (Slee, 2018; Booth & Ainscow, 2020). Mazkur tamoyilga ko'ra, inklyuziya faqat alohida bosqich emas, balki butun ta'lim tizimi falsafasining markazida turuvchi yondashuv bo'lishi lozim. Shu bois, ilg'or davlatlar tajribasida - xususan, Finlyandiya, Kanada va Avstraliya kabi mamlakatlarda — inklyuziv ta'lim erta bolalikdan boshlab oliy ta'limgacha uzviy tarzda amalga oshiriladi.

O'zbekiston kontekstida inklyuziv ta'lim sohasidagi ilmiy izlanishlar va amaliy tashabbuslar so'nggi yillarda sezilarli faollashdi. Tadqiqotchilar (Abdurahmonova, 2022; Qosimova, 2023) ta'kidlaganidek, mamlakatda inklyuziv ta'limning huquqiy bazasi shakllangan bo'lsa-da, pedagogik jarayonda ushbu yondashuvni samarali amalga oshirish uchun tizimli o'zgarishlar zarur. Xususan, **2020–2025-yillarga mo'ljallangan Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasida** maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim tizimiga bosqichma-bosqich integratsiya qilish, ta'lim muassasalarining infratuzilmasini moslashtirish, o'qituvchilarni qayta tayyorlash va resurs markazlari tarmog'ini kengaytirish asosiy yo'nalishlar sifatida belgilangan. Shu bilan birga, mahalliy tadqiqotlar inklyuziv ta'limni rivojlantirishda jamiyatdagi ijtimoiy qarashlar, ota-onalar ishtiroki va psixologik qo'llab-quvvatlash tizimining yetarli darajada shakllanmaganligini ko'rsatmoqda. Bu esa inklyuziv yondashuvni faqat normativ-huquqiy darajada emas, balki madaniy va ijtimoiy darajada ham chuqur ildiz otishini taqozo etadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati tizimli yondashuvga, uzluksiz pedagogik islohotlarga va o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishga bog'liqdir. Shu sababli, O'zbekiston sharoitida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirishda global ilmiy yondashuvlar va milliy o'ziga xosliklar uyg'unligini ta'minlash zarur.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotning metodologik asoslari inklyuziv ta'limni uzluksiz tizim sifatida shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil etishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida ta'lim tizimidagi inklyuzivlikning huquqiy, pedagogik va psixologik komponentlarini o'rganish uchun kompleks yondashuv qo'llanildi.

Tadqiqot yondashuvi. Tadqiqot sifatli (qualitative) va taqqoslamali-analitik (comparative-analytical) yondashuvlar uyg'unligiga asoslanadi. Ushbu yondashuv O'zbekiston ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni joriy etish jarayonini xalqaro tajribalar bilan solishtirish va o'zaro farqli jihatlarni aniqlash imkonini berdi. Shu bilan birga, tadqiqotda nazariy tahlil va kontent-tahlil usullari orqali mavjud ilmiy manbalar, qonunchilik hujjatlari va strategik dasturlar chuqur o'rganildi.

Ma'lumot manbalari.

Tadqiqotda quyidagi asosiy manbalardan foydalanildi:

- O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasining qarorlari;
- "Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi (2020–2025-yillar)";
- YUNESKO, YUNISEF, Jahon banki va BMTning inklyuziv ta'limga oid xalqaro hisobotlari;
- So'nggi yillarda chop etilgan ilmiy maqolalar, monografiyalar hamda tahliliy tadqiqotlar (Ainscow, Booth, Florian va boshqalar);
- O'zbekiston ta'lim muassasalarida olib borilgan mahalliy tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar.

Tadqiqot usullari

1. **Nazariy tahlil** – inklyuziv ta'limning ilmiy-nazariy asoslarini aniqlash va xorijiy hamda mahalliy adabiyotlarni tizimlashtirish orqali asosiy konseptual yo'nalishlarni belgilash uchun qo'llanildi.

2. **Taqqoslamali tahlil** – O'zbekiston va ilg'or xorijiy mamlakatlarda (Finlyandiya, Kanada, Yaponiya) inklyuziv ta'limni tashkil etish tajribasini solishtirishga xizmat qildi.

3. **Huquqiy tahlil** – milliy qonunchilikni xalqaro normalar bilan qiyosiy tahlil qilish orqali O'zbekiston ta'lim tizimidagi mavjud bo'shliqlar va imkoniyatlarni aniqlash imkonini berdi.

4. **Kontent-tahlil** – ilmiy adabiyotlar, davlat dasturlari va siyosiy hujjatlarda inklyuzivlik masalasining yoritilish darajasini baholash uchun qo'llanildi.

5. **Ekspert suhbatlari (semi-structured interviews)** – ta'lim sohasidagi mutaxassislar, pedagoglar va psixologlar bilan o'tkazilgan suhbatlar orqali amaliy muammolar va ularning yechimlari o'rganildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi

Tadqiqot natijasida O'zbekistonda inklyuziv ta'limni uzluksiz tizim sifatida shakllantirishning ilmiy asoslari yangicha yondashuvda tahlil qilindi. Inklyuzivlikning pedagogik, psixologik va institutsional jihatlarini integratsiyalashgan model asosida o'rganish orqali quyidagi yangiliklar kiritildi:

- inklyuziv ta'limni ta'lim tizimining barcha bosqichlariga izchil tatbiq etishning nazariy modeli ishlab chiqildi;
- O'zbekiston sharoitida inklyuzivlikni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar aniqlab berildi;
- xalqaro tajribalar asosida inklyuziv ta'limning milliy mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Metodologik asos

Tadqiqot quyidagi ilmiy-nazariy konsepsiyalarga tayanadi:

- L. S. Vygotskiyning *ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi*;
- U. Bronfenbrennerning *ekologik tizimlar modeli*;
- P. Bourdieu va J. Deweyning *ijtimoiy inklyuziya va ta'limdagi adolat g'oyalari*;
- zamonaviy inklyuziv pedagogikaning asosiy tamoyillari (Ainscow & Booth, 2020).

Ushbu metodologik asoslar tadqiqotga kompleks yondashuvni ta'minlab, inklyuziv ta'limni nazariya va amaliyot nuqtayi nazaridan yaxlit tizim sifatida tahlil qilish imkonini berdi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki, respublikaning ayrim hududlarida maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan muhit yetarli emas: panduslar, braille alifbosi, audiovizual vositalar va maxsus o'quv dasturlar yetishmaydi. Shu bois, raqamli texnologiyalar va assistiv vositalarni joriy etish orqali ta'limning moslashuvchanligini oshirish tavsiya etiladi.

Masalan, rivojlangan mamlakatlarda keng qo'llanilayotgan *Universal Design for Learning (UDL)* modeli O'zbekiston sharoitida ham qo'llash imkoniyatiga ega. Bu model barcha o'quvchilarga moslashtirilgan o'quv muhitini yaratishni nazarda tutadi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishda davlat idoralari, nodavlat tashkilotlar va xalqaro hamkorlik tizimi bosqichma-bosqich kengaymoqda. YUNISEF, YUNESKO va Jahon banki kabi tashkilotlar tomonidan amalga oshirilayotgan dasturlar (masalan, "Inclusive Education for All") ijobiy natijalar bermoqda. Biroq, mavjud hamkorlik mexanizmlari ko'proq pilot loyihalar doirasida amalga oshirilmoqda. Shu sababli, ularni milliy strategiyalar bilan institutsional darajada integratsiya qilish zarur.

Umumiy tahlil

Tadqiqot natijalari umumlashtirilganda, quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

- O‘zbekiston inklyuziv ta‘limni rivojlantirishda muhim siyosiy va huquqiy zamin yaratgan, biroq amaliy bosqichda tizimli yondashuvni kuchaytirish zarur;
- Pedagogik tayyorgarlik, infratuzilma va jamiyatdagi ijtimoiy qarashlar inklyuzivlikni to‘liq amalga oshirishda hal qiluvchi omillar hisoblanadi;
- Xalqaro tajribalarni (xususan, Skandinaviya va Kanada modellari) milliy sharoitga moslashtirish orqali O‘zbekiston ta‘lim tizimida barqaror inklyuziv modelni shakllantirish mumkin;
- Uzlüksiz inklyuziv ta‘limni rivojlantirish uchun davlat, jamoatchilik va xalqaro tashkilotlar o‘rtasidagi ko‘p darajali hamkorlik mexanizmlarini mustahkamlash lozim.

Xulosa va tavsiyalar. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta‘lim O‘zbekiston ta‘lim tizimining strategik rivojlanish yo‘nalishlaridan biri sifatida tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuzivlik tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar uchun, balki butun ta‘lim muhitining sifatini oshirish, teng imkoniyatlar va ijtimoiy adolatni ta‘minlashga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta‘limni rivojlantirishda mamlakatda zarur huquqiy va institutsional asoslar yaratilgan bo‘lsa-da, bu jarayonni uzluksiz tizim sifatida shakllantirish uchun pedagogik, tashkiliy, ijtimoiy va texnologik yo‘nalishlarda chuqur islohotlarni davom ettirish zarur.

Asosiy xulosalar:

1. Inklyuziv ta‘lim - bu faqatgina maxsus ehtiyojli bolalarni ta‘lim tizimiga jalb etish emas, balki har bir o‘quvchining imkoniyatini ro‘yobga chiqarish uchun teng sharoit yaratishga qaratilgan ijtimoiy-falsafiy konsepsiyadir.

2. O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta‘lim sohasida huquqiy baza shakllangan bo‘lsa-da, amaliyotda uni to‘liq tatbiq etish uchun tizimlashtirilgan mexanizmlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

3. O‘qituvchilarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish inklyuziv ta‘limni muvaffaqiyatli amalga oshirishning eng muhim sharti hisoblanadi.

4. Jamiyatda nogironlikka nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish, bag‘rikenglik va inklyuziv qadriyatlarni rivojlantirish keng ko‘lamli ijtimoiy-ma‘rifiy ishlarni talab etadi.

5. Infratuzilma va axborot texnologiyalarini modernizatsiya qilish orqali inklyuziv muhitni yaratish ta‘lim tizimining barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi.

Amaliy tavsiyalar:

1. Pedagogik siyosatni kuchaytirish: Inklyuziv ta'lim fanini pedagogika oliyog'ohlarining barcha ta'lim yo'nalishlariga majburiy komponent sifatida kiritish; amaliy mashg'ulotlar va stajirovkalarni real inklyuziv muhitda tashkil etish.

2. Kadrlar salohiyatini oshirish: O'qituvchilar uchun maxsus treninglar, onlayn kurslar va xalqaro seminarlar tizimini yo'lga qo'yish; resurs markazlari tarmog'ini kengaytirish.

3. Infratuzilmani moslashtirish: Har bir ta'lim muassasasida jismoniy imkoniyati cheklangan bolalar uchun panduslar, liftlar, braille belgilar, audio-didaktik vositalar va moslashtirilgan o'quv dasturlarni joriy etish.

4. Ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish: Davlat organlari, nodavlat tashkilotlar, ota-onalar va xalqaro hamkorlar o'rtasida samarali muloqot mexanizmlarini shakllantirish.

5. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish: Universal Design for Learning (UDL) modeli asosida raqamli ta'lim platformalari va interaktiv o'quv materiallarini yaratish.

6. Monitoring va baholash tizimini takomillashtirish: Inklyuziv ta'lim sifatini baholashning milliy indikatorlarini ishlab chiqish, natijalarga asoslangan tahlil mexanizmini yo'lga qo'yish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023). O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-avgustdagi PQ-4805-son qarori. "2020–2025-yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida." Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2021). Inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha uslubiy qo'llanma. Toshkent: XTV nashriyoti.
4. Ashurova D. M. (2021). Inklyuziv ta'limda pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish muammolari. Toshkent: TDPU nashriyoti.
5. Azizova G. A. (2022). Inklyuziv ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatning psixologik asoslari. O'zbekiston Pedagogika Jurnal, (3), 45–52.
6. Bakhodirova, N., & Kadirova, M. (2023). Challenges and prospects of implementing inclusive education in Uzbekistan. Journal of Education and Practice, 14(5), 45–53.
7. Davlatova Z. (2021). Inklyuziv ta'limni joriy etishda o'qituvchilarning tayyorgarligi darajasi. O'zbekiston Respublikasi XTV Ilmiy Axboroti, (2), 65–70.
8. Karimova Z. T. (2020). Inklyuziv ta'limda pedagogik yondashuvlar: nazariya va amaliyot. Pedagogika va Psixologiya Jurnal, (1), 35–41.
9. Madrahimova N. M. (2022). O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning huquqiy asoslari. Ta'lim va Innovatsiyalar, (4), 78–85.
10. Qodirova N. (2022). Inklyuziv ta'limda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari. Samarqand Davlat Universiteti Ilmiy Axboroti, (5), 93–98.

11. Ruzikulov J. M. (2021). O'zbekiston ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni joriy etish istiqbollari. *Ijtimoiy fanlar jurnali*, (6), 12–19.
12. Salomova M. (2020). Nogironligi bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'lim berishning psixologik xususiyatlari. Tashkent: TDPU nashriyoti.
13. Yusupova D. (2023). Ta'lim tizimida inklyuzivlikni oshirishda innovatsion yondashuvlar. *Pedagogik Tadqiqotlar Jurnali*, (2), 54–61.
14. Zaynutdinova, M. (2021). Inklyuziv ta'limni rivojlantirishda xalqaro tajribani milliy amaliyotga tatbiq etish. Tashkent: Nizomiy nomidagi TDPU ilmiy to'plami.
15. Ainscow M., & Booth, T. (2020). *The Index for Inclusion: Developing learning and participation in schools* (4th ed.). Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE).
16. Ainscow M., Dyson, A., & Weiner, S. (2013). From exclusion to inclusion: A review of international literature on inclusive education. *Cambridge Journal of Education*, 43(2), 175–194.
17. Booth, T., & Ainscow, M. (2016). Inclusive education and the quest for social justice. *Education Review*, 68(3), 229–242.
18. Bronfenbrenner U. (1994). Ecological models of human development. In *International Encyclopedia of Education* (Vol. 3, 2nd ed., pp. 1643–1647). Oxford: Elsevier.
19. Farrell P., & Ainscow M. (2019). *Making special education inclusive*. London: Routledge.
20. Florian L. (2015). Inclusive pedagogy in action: Getting it right for every child. *International Journal of Inclusive Education*, 19(3), 201–218.
21. Slee R. (2018). Defining the scope of inclusive education: Working towards a policy of inclusion. *International Journal of Inclusive Education*, 22(1), 1–12.
22. UNESCO. (2020). *Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education – All means all*. Paris: UNESCO.
23. UNICEF. (2022). *Inclusive education in Eastern Europe and Central Asia: Progress and challenges*. Geneva: UNICEF.
24. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
25. World Bank. (2021). *Uzbekistan Education Sector Analysis: Towards inclusive and equitable learning*. Washington, DC: The World Bank.